

В. А. Савченко, О. П. Оглоблин, Б.-Ю. М. Кравців

Масонство

МАСОНСТВО (від англ. mason – каменярь, муляр) – космополітичний релігійно-етичний рух, учасники якого визнають «Великого будівничого світу» творцем всього ладу в природі й називають себе будівничими його храму. Інша назва – франкмасонство (франц. franc-maçonnerie – вільномулярство). У своїх писаннях масони закликають до морального вдосконалення людей і їхнього об'єднання (незважаючи на релігійну та національну належність) на принципах братерства, рівності, взаємодопомоги й вірності. Вони ведуть свою історію від середньовічних мулярських гільдій, від яких запозичили назву й форми організаційних об'єднань – ложі; поділ членів на учнів, підмайстрів і майстрів; елементи одягу – фартухи, рукавиці, шапки; відзнаки – зображення мулярських інструментів (циркуль, трикутник, молоток). Основою положеною для М. датою вважають 1717 рік, коли деякі наявні на території Англії ложі об'єдналися у «Велику ложу», або «Великий Схід Англії», що називає себе провідною і материнською для всіх масонських лож у світі. У 1-й пол. 18 ст. М. поширилося в Ірландії та Шотландії, згодом – у інших країнах Європи, Америки й Азії.

У М. існували різні напрями, зумовлені різницею в поглядах на його початки, цілі, завдання, обрядовість, кількість ступенів «втаємничення» (від 3-х до 99-ти). З ним була пов'язана і низка споріднених течій, зокрема тамплієрство, розенкрейцерство, мартинізм. На думку католицької Церкви, після свого організаційного оформлення в Англії М. поступово відійшло від християнських засад і вчення Церкви та відкинуло деякі прийняті нею догми, що призвело до гострих виступів римських пап проти М. й заборони членства католиків у масонських ложах (енцикліки Климента XII та ін.). Православна Церква також засудила М. як антицерковну організацію. У деяких країнах масони брали активну участь у революційних рухах (декабристи, польські повстання, революції у Південній Америці тощо). У Росії наприкінці 18 – на поч. 19 ст. масонські ложі використовували для поширення вільнодумства та конспірації опозиційних рухів проти встановленого ладу. В усіх державах з тоталітарними режимами М. було заборонене.

В Україні М. поширювалося безпосередньо із західної Європи і через Росію (перша ложа там постала 1731) та Польщу (1738). Перша на українських землях масонська ложа заснована 1742 польським шляхтичами у містечку [Вишнівець](#) (нині смт Збарзького р-ну

Тернопільської обл.), 1758 вже існувала ложа «Трьох богинь» у Львові. На Лівобережну Україну та Слобожанщину М. привнесене 1740–41 тодішнім царським намісником генералом Я. Кейтом (водночас виконував обов'язки Великого майстра російських масонських лож). Масонські впливи на Лівобережній Україні посилилися за часів гетьманування К. Розумовського, який був членом варшавської ложі «Трьох братів» і, ймовірно, мав зв'язки з масонськими колами у Франції та Росії.

Серед масонів – представники українських старшин.-шляхетських родів Капністів, Кочубеїв, Кулябків, Ломиковських, Лукашевичів, Мартосів, Полетинів, Родзянків, Скоропадських, Ханенків. На еміграції одним із перших видатних українців, пов'язаних з М., став син гетьмана П. Орлика – Г. Орлик (військово-політичний діяч і дипломат у Франції). У 2-й пол. 18 – 19 ст. створено масонські ложі в Києві, Львові, Житомирі, Одесі, Харкові, Полтаві, м. Кам'янець-Подільський (нині Хмельницька обл.), Кременчук (нині Полтавська обл.), Немирів (нині Вінн. обл.), Дубно (нині Рівненська обл.), Самбір (нині Львівська обл.), Заліщики (нині Тернопільська обл.) та ін. Їхня діяльність деякою мірою сприяла розвитку українського національно-політичного руху, що зумовило репресії з боку російського уряду. Незважаючи на заборони, 1900 ложі з Києва, Житомира, Кам'янця-Подільського, Одеси, Полтави об'єдналися у «Велику Ложу України». Згодом постали ще дві ложі: «Шевченко» у Харкові (1901) і «Братерство» в Чернігові (1904). Їхніми членами були видатні українські політичні й культурні діячі кін. 19 – поч. 20 ст.

Б.-Ю. М. Кравців, О. П. Оглоблин

Масонство в Україні

1906 [М. Ковалевський](#) відкрив у С.-Петербурзі масонську ложу, до складу якої ввійшли і вихідці з України, а через 2 роки створив розлогу структуру масонських лож і управління ними – «Верховну Раду російських масонських лож» у сфері впливу «Великого Сходу Франції». 1912 структура масонських лож Російської імперії почала використовувати назву «Великий Схід народів Росії» (ВСНР). Вона вирізнялася спрощенням масонських ритуалів і підвищеною політичною активністю. 1914 створено Київську обласну раду ВСНР (Дистрикт для українських лож). 1913–16 куратором української масонерії від імені центрального масонського Конвенту ВСНР був [О. Керенський](#), який 1916 став ще й Генеральним секретарем Верховної ради ВСНР. Серед масонів – еліта міської інтелігенції та буржуазії (промисловці, банкіри, адвокати, журналісти, професори, громадсько-політичні й земські діячі), у ложах переважали прихильники радикальних соціально-політичних змін в імперії.

У Києві утвердилася ложа вищих ступенів «Київська зоря – Правда» («Зоря – Світло правди»), у яку входили [М. Грушевський](#) (до 1918 зберігав лідерство серед українських масонів), [С. Єфремов](#), [А. Ніковський](#) та ін. Масони мали особливий вплив на ТУП, Українську

демократично-радикальну партію, УСДРП, УПСФ, партію кадетів, низку суспільних організацій. Вища масонська структура «Верховна і Правляча Капітула – Нарцис» заснована 1912 в Україні під кураторством і при визнанні «Великої Ложі Італії». До неї входили ложі «Святого Володимира», «Святого Андрія Первозванного», «Північне сяйво», «Об'єднаних слов'ян» (усі – Київ), «Святих Кирила і Мефодія» (Полтава), «Йордан», «Данте Аліґ'єрі» (обидві – Одеса). До системи масонських лож «Нарцис» належали майбутні очільники України П. Скоропадський і С. Петлюра (також був масоном у системі ВСНР).

До Лютневої революції 1917 українські масонські ложі залишалися найвпливовішими у Російській імперії, до них належало 500–600 осіб. У Києві діяло 15 лож різних напрямів, в Одесі – 4, ще бл. 20-ти – в інших містах, зокрема Полтаві, Вінниці, Катеринославі (нині Дніпро), Одесі, Харкові, Житомирі, Чернігові, Рівному, Проскурові (нині Хмельницький), Херсоні, Львові, Чернівцях, м. Бердичів (нині Житомирської обл.) і Ялта (нині АР Крим). У Львові існували ложі «Сарматія» (до неї належав І. Франко), 1918–19 – «Єдність».

Влітку 1916 Конвент ВСНР визначив головним завданням підготовку до ліквідації монархії. Масони з ВСНР відіграли вагомую роль у Лютневій революції 1917 та [Визвольних змаганнях 1917–21](#) в Україні. Вони увійшли до складу міністерств Тимчасового уряду Росії, стали його комісарами в українських губерніях і містах, начальниками військових округів, новими керівниками місцевих дум і рад об'єднаних громадських організацій, очільниками судових палат. 1918 року до Київської обласної ради перейшли права Верховної ради ВСНР. Майже половина членів урядів УЦР 1917 належала до масонів, з початком 1918 року їхній вплив зменшився (в уряді [В. Голубовича](#) не було жодного). З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського тимчасово виконувачем обов'язків голови РМ призначено [М. Василенка](#) (керівник київської ложі «Астрея»).

В урядах часів гетьманщини масони становили третину міністрів. Довірена особа гетьмана і керівник Капітули «Нарцис» С. [Моркотун](#) готував відкриття «Великої Ложі України Об'єднаних слов'ян» й оголосив себе Великим майстром. С. Петлюра очолив українських масонів, які виступили проти П. Скоропадського, і намагався створити «Велику Ложу України» під своїм керівництвом. Із переходом влади до [Директорії УНР](#) масони – прихильники С. Петлюри – очолили уряди та міністерства (В. Чехівський, В. Прокопович, А. Ливицький, П. Холодний, О. Шелухін, О. Шульгин, А. Ніковський та ін.).

Навесні 1919 у Кам'янці-Подільському проголошено створення «Великої Ложі України» (Великий майстер – С. Петлюра), яка звернулася до французьких масонів, канцлера «Міжнародної масонської асоціації» з проханням сприяти міжнародному визнанню української державності. За деякими даними, вона мала 7 місцевих лож, які об'єднували близько 800 братів. «Червоний терор» та розгром антибільшовицьких сил призвів до знищення всіх політичних опонентів більшовиків, серед яких було багато масонів. До кінця

1920 організований масонський рух у Радянській Україні припинив існування, хоча наявні відомості про продовження таємничої масонської діяльності до поч. 1930-х рр. у Києві, Одесі, Харкові (1933 київські масони звернулися до «Міжнародної масонської асоціації» з протестом проти [голодомору](#)). Натомість сотні українців-емігрантів вступили у масонської ложі США, Канади, Аргентини, Австралії, Великої Британії та інших країн.

Від 1920 у Франції, Польщі, Швейцарії почали виникати масонські ложі з українськими братами (зокрема у Польщі – «Українська ложа»). С. Петлюра вивіз до Франції архів і реліквії «Великої Ложі України», у Парижі деякий час діяла її Верховна рада, у Женеві – штаб-квартира (до 1932). У СРСР М. прирівняно до контрреволюції, тому членство у ложах суворо каралося, хоча офіційно ніколи не заборонялося. Репресував масонів також і нацистський режим у Німеччині. 1937–38 М. заборонено у Румунії та Польщі. У 1950–60-х рр. у Франції існували об'єднані російсько-польсько-українські ложі «Астрея» і «Гамаюн». Серед українських членів. – С. Татарула, [Я. Мусянович](#), Л.-Є. Гузар (див. [Гузари](#)), Б. Феденко.

1966 у Парижі засновано ложу «Голос України» № 117 Великої Національної Ложі Франції (ВНЛФ), яка зробила значний внесок у відродження М. в Україні після здобуття незалежності 1991 (зберегла та передала традиції новій генерації масонів в Україні). 1993 ВНЛФ відкрила ложу «Три колони» № 785 для формування М. в Україні. 1996 вона розпочала роботу в Києві на чолі з українським Достойним майстром (увійшли масони з Києва, Львова, Одеси, Харкова). 1998–2000 у Харкові, Львові, Одесі створено ложі Старовинного шотландського обряду, 2001 (на базі 4-х лож) – Дистрикт «Україна» ВНЛФ. 2005 ложі Дистрикту «Україна» та ложа «Світло» (організовано у Львові австрійськими масонами) об'єдналися у «Велику Ложу України», визнану основними світовими ложами: Об'єднаною Великою Ложею Англії, Великими Ложами Франції, Австрії, Німеччини, Польщі, низкою Великих Лож штатів США та провінцій Канади. Окрім України, вона почала розбудовувати регулярне М. в Грузії та Казахстані.

2011 затверджено структуру Вищих ступенів (від 4-х до 33-х) світового М. для України. Під час освячення Вищої ради обрано Великого Командора (головний керівник вищих масонських градусів), створено Ложі удосконалення (4–14°), Капітул (14–18°), Ареопаг (19–30°), Трибунал (31°), Консисторію (32°), Верховну раду (33°). У 2016 «Велика Ложа України» складалася з лож: Київ – «Три Колони» (№ 1), «Безсмертя» (№ 8), «Григорій Сковорода» (№ 11); Львів – «Каменярь» (№ 3), «Світло» (№ 5); Одеса – «Золота акація» (№ 4), «Ланжерон» (№ 9); Івано-Франківськ – «Імхотеп до Полум'яної Зорі» (№ 6); м. Дрогобич (Львів. обл.) – «Юрій Котермак» (№ 7); Запоріжжя – «Паломники до країни Сходу» (№ 15); Тбілісі – «Святий Георгій» (№ 10), «Ілля Праведний» (№ 12), «Вазі» (№ 13); Астана – «Істина» (№ 14).

У 1998 італійська нерегулярна масонська ложа спробувала сформувати в Україні свої ложі й навіть проголосила про створення 1998 «Великої Ложі України» з центром в Одесі, однак через нерегулярність та помилки в організації світове М. відмовило цій структурі у визнанні й вона згорнула діяльність.

В Україні на початку 21 ст. існувало ще кілька масонських лож, не визнаних світовими структурами регулярного М. – «Мемфіс-Міцраїм», «Великий Схід Франції», «Права людини». 2003 [Л. Лук'яненко](#) звернувся до голови ВР України з проханням проінформувати парламент про те, хто з депутатів належить до масонських організацій, і заявив, що «на чолі української держави стоять люди, які керуються не українською національною ідеєю, а принципами масонства». Водночас лідер Соціалістичної партії України [О. Мороз](#) повідомив про підготовку фракціями СПУ, КПУ і Блоку Юлії Тимошенко політичної заяви щодо належності близько 300 представників вищого керівництва держави до «масонської ложі» «Орден Святого Станіслава». Однак цей «орден» не мав жодного стосунку до світового масонського руху, не був визнаний жодною масонською структурою, не поділяв масонських ідей і не проводив масонських ритуалів.

В. А. Савченко

Рекомендована література

1. F. Eger. *Historia Masoneryi i innych towarzystw tajnych*. Warszawa, 1904;
2. S. Załęski. *O masonji w Polsce od roku 1738 do 1822*. Kraków, 1908;
3. Павловский И. *Масонская ложа в Полтаве // Тр. Полтав. ученой архив. комиссии*. Ч. 1. П., 1909;
4. Пыпин А. *Русское масонство XVIII и первой четверти XIX вв.* Петроград, 1916;
5. Вернадский Г. *Русское масонство в царствование Екатерины II*. Петроград, 1917;
6. Єфремов С. *Масонство на Україні // Наше минуле*. 1918. Кн. 3;
7. T. Bakounina. *Le répertoire biographique des Francs-maçons russes (XVIII-e et XIX siècles)*. Bruxelles, 1940, Paris, 1967.
8. Берберова Н. *Люди и ложи. Русские масоны XX столетия*. Москва, 1997;
9. Крижанівська О. О. *Таємні організації в громадсько-політичному житті України (масонський рух у XVIII – на поч. XX ст.)*. К., 1998;
10. Серков А. И. *История русского масонства после Второй мировой войны*. С.-Петербург, 1999;
11. Савченко В. А. *Одесса масонская*. О., 2006;
12. Кустов В. *Новейшая история тайных и закрытых обществ Украины II пол. XX – нач. XXI в.: В фактах, док., фотографиях*. К., 2013;
13. Савченко В. А. *Україна масонська*. К., 2015;
14. Кінд-Войтюк Н. *Масонство в Україні у XVIII – на початку XX ст. // Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія». 2024. № 8(26).*

Бібліографічний опис:

Масонство / В. А. Савченко, О. П. Оглоблин, Б.-Ю. М. Кравців // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-66796>. – Останнє поновлення : 2025.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).